

УДК 101.8

В. В. Завальнюк
ректор Національного університету «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
професор кафедри теорії держави і права

ФІЛОСОФСЬКІ ТА СОЦІОЛОГІЧНІ СКЛАДНИКИ ЮРИДИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Методи пізнання, що застосовуються сьогодні в соціальних і поведінкових науках, отримали загальну назву «якісні». Методи ці, як підкреслюється, спрямовуються не стільки на виявлення визначальних цінностей, смислів і значень, серед яких начебто й приречений обертається юрист-антрополог, скільки на аналіз «співвіднесення суб'єктивної креації та громадських об'єктивних інститутів у процесі опредметнення першої й розпредметнення другого» [8, с. 76]. Очевидно, що вказівка на спрямованість аналізу та встановлення співвідношення «суб'єктивної креації» з об'єктивно існуючими соціальними інститутами означає відмову, заперечення спочатку заявленої суто суб'єктивістської позиції юриста-антрополога, перехід до визнання спочатку відкинутого ним світу об'єктивно суцільних явищ соціально-правової реальності.

Варто зазначити, що в найбільш загальному сенсі під терміном «якісне дослідження» мається на увазі будь-який вид дослідження, у якому дані отримуються нестатистичними чи не кількісними способами. А. Страусс і Дж. Корбін підкреслюють: «Ми маємо на увазі нематематичну аналітичну процедуру, результати якої відбуваються з даних, зібраних різними способами. Ці дані включають спостереження та інтерв'ю, проте можуть також включати документи, книги, відеозаписи й навіть такі дані, у яких кількість була визначена для інших цілей, наприклад, для переписних листів» [13, с. 16].

Отже, ідеться про добре відомі в соціології методи збору даних. Антропологи в процесі дослідження застосовують як об'єктивні (неінтерпретативні) методи, засновані на численних і незалежних джерелах, так і суб'єктивні (інтерпретативні, оціночні) методи, що застосовуються під час дослідження нечисленної спільності. У зв'язку із цим необхідно зазначити, що питання про те, якою мірою дані повинні інтерпретуватись, є однією з головних суперечностей якісного дослідження [4, с. 103].

Зі сказаного стає зрозуміло, чому в юридичній антропології виокремлюють насамперед групу якісних соціологічних методів дослідження права. Однак не можна не підкреслити, що в межах юридичної антропології соціологічні методи застосовуються відповідно до вимог правової ситуації. Саме цей методологічний принцип лежить в основі так званого ситуативного (або ситуаційного) підходу.

Концепція ситуативного (ситуаційного) підходу в методології не лише гуманітарних, а й багатьох природничих наук є новою. Її основна ідея полягає в тому, що для більшості систем властива зміна їх компонентного складу, концепту, ієрархії в межах конкретної ситуації. Саме тому для прикладних соціологічних і правових досліджень актуальність ситуативного підходу не викликає жодних сумнівів. Як зазначає Д.В. Кім, ситуативний (ситуаційний) підхід спрямовується на вивчення явища як необхідного елемента реально діючої функціональної системи, що має свою якісну визначеність. У такій системі елемент розуміється і як цілісне явище, і як явище, детерміноване оточуючою системою. Таким чином, під час застосування ситуативного підходу на перший план виходять надчуттєві якості системи, які можуть жодним чином не проявлятися за нормальних умов її функціонування [6, с. 32].

Межі застосування ситуативного підходу є надзвичайно широкими. Зокрема, М.М. Солодухо виділяє такі напрями його застосування:

– ситуативний підхід може застосовуватись до несистемних і системних об'єктів (коли система ще не сформувалась, коли вона функціонує, а також у момент її розпаду);

– ситуативний підхід дає змогу характеризувати перехідні стани однієї й тієї ж системи, коли ці стани якісно відносяться один від одного;

– ситуативний підхід дає можливість враховувати роль та значення всієї сукупності зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на систему, її функціонування й розвиток;

– ситуативний підхід може застосовуватись щодо двох і більше взаємодіючих систем, компоненти яких корелюються випадковим чином, не створюючи нової стійкої системи або утворюючи систему нової якості;

– за допомогою ситуативного підходу можна оцінювати внутрішні й зовнішні стани системи, скерованість її процесів, часовий і просторовий аспекти її буття [9, с. 86].

З методологією ситуативного підходу тісно пов'язується синергетична проблема нелінійності суспільно-правових взаємодій, що висуває на перший план нестійкість і неоднозначність ситуацій вибору (прийняття рішень), невідворотність і довільність процесів формування нових структур з елементів середовища, у якому перебуває суб'єкт.

Особливе значення для антропологічного дослідження права має метод включеного спостереження. На відміну від звичайного спостереження включене спостереження передбачає аналіз досліджуваної ситуації зсередини, з позиції діючого суб'єкта. Такий аналіз є принципово важливим, оскільки зовнішній спостерігач практично завжди позбавлений можливості звернути увагу на ті деталі, які приховані від очей непосвяченого, проте є істотними для діючого суб'єкта або представника іншої (щодо спостерігача) культури. Саме для виявлення мотивації поведінки, сенсу юридично значимих дій, що дають змогу пояснити та зрозуміти, що сталося, потрібна емпатія, тобто опис цих дій мовою суб'єкта. Особливо важлива така робота під час експлікації неофіційних норм регулювання поведінки в малих групах, наприклад, у злочинних співтовариствах для кримінолога, у незахідних суспільствах для порівняльно-правового дослідження тощо. Включене спостереження, на думку В.О. Тишкова, є єдиною відмінністю, наприклад, антропологічного підходу до соціокультурних явищ від політологічного [14, с. 41].

Крім спостереження, до якісних методів антропологічного дослідження права належить робота з документальними джерелами, етнографічний метод, біографічний метод, метод case study, метод візуальної антропології тощо.

Метод роботи з документальними джерелами передбачає дослідження різних етноісторичних джерел: усних переказів, біографій та автобіографій, листів, щоденників, археологічних даних, записів культурно-історичного характеру, сімейних, музейних, бібліотечних архівів, колекцій тощо, які розповідають про життя людини, групи, спільності. Цей метод дає змогу отримати відомості про минулі події, коли безпосереднє спостереження або опитування їх учасників уже неможливе. Вивчення за текстами одного явища впродовж тривалого часу дає можливість встановити його тенденції й динаміку розвитку. Під час використання цього методу перед дослідником постає проблема достовірності інформації та надійності документів. Аналіз документів може бути як головним, так і додатковим (тобто поєднуватися з опитуванням, спостереженням, експериментом) методом пізнання в антропологічному дослідженні права.

В основі етнографічного методу лежить збір даних про будь-яке культурне явище в процесі польового дослідження, призначеного спочатку для опису культури й побуту безписемних, доіндустріальних товариств, для вивчення

минулого цивілізованих народів до культурного контакту (культура описувалась у статичній). Цей метод сприяв описовій архівації культурних зразків (фольклору, опису ритуалів, звичаїв, у тому числі правових, вірувань, предметів культури й побуту, текстів тощо), однак не передбачав осмислення й динаміку розвитку культур. Сьогодні цей метод якісно змінився та використовується в дослідженнях разом з іншими методами.

До антропологічних методів пізнання права відносять також біографічний метод, який спрямовує дослідника події кризів призму історії окремої особистості. Біографічний метод використовується для опису життєвого шляху окремої людини, сім'ї, цілого покоління на основі інтерв'ю респондента або аналізу особистих документів (мемуарів, щоденників тощо). Оповідання ведеться у формі вільного викладу історії життя окремої людини, сім'ї, покоління.

Особливо важливий цей метод для виявлення мотивів юридично значимих правомірних дій чи поведінки правопорушників, що тим самим дає змогу надати більш переконливе трактування механізму індивідуального правомірного або протиправного поведіння. Цей метод дає можливість побачити, як сприймається соціальний інститут (наприклад, правовий інститут, державний орган) зсередини, які неформальні норми доповнюють діючі в інституті офіційні правила поведінки. Водночас за допомогою цього методу можна набагато чіткіше, ніж за допомогою кількісних методів, вивчити внутрішній світ суб'єкта, що нас цікавить (наприклад, представника історії правових учень), а також контекст його епохи.

Для аналізу звичаїв (звичаєвого права) цікавою є розроблена Г. Гарфінкелем етнотомодологічна програма, що дає змогу виявити рутинні, щоденні практики пересічних людей, з яких складається громадський (і правовий) порядок, у тому числі той рідко усвідомлюваний сенс, який вкладають люди в типові ситуації свого життєвого світу. Для цього Г. Гарфінкель використовував провокаційні стратегії, що порушують нормальний перебіг «автоматичного ходу речей у цьому оточенні», адже, на його думку, шляхом дезорганізації взаємодії можна дізнатись, яким чином організовані та як втілюються в життя структури повсякденної діяльності за звичного плину подій.

Іншим досить цікавим методом антропологічного дослідження права є *case study* – монографічний метод опису одиничного випадку (об'єкта) за можливості в максимальній кількості його взаємозв'язків. Він рекомендується для вивчення такого явища, яке не піддається кількісному узагальненню, проте може бути евристично цінним для аналізу практично будь-якого явища, оскільки дає змогу звернути увагу на те, що залишається за межами кількісного узагальнення [8, с. 81–85; 11, с. 48]. Найбільш складною проблемою у зв'язку із цим є перехід від опису одиничного випадку до теоретичних узагальнень. Її вирішення можливе за допомогою використання методик «сходження до теорії», запропонованої наприкінці 1960-х рр. Б. Глейзером та А. Страуссом. Ця методика зводиться до аналізу досліджуваної події з декількох джерел із наступним групуванням різнорідних даних в узагальнену категорію – абстрактний теоретичний випадок. Тим самим висувається авторська версія щодо природи такого феномена. Ця методика також є надзвичайно корисною під час проведення порівняльно-правового дослідження – зіставлення принципово не схожих (контрарних) об'єктів. Таким чином, метод *case study* використовується під час вивчення соціальних явищ і процесів, за якого емпіричною базою нового наукового знання виступають поодинокі, окремі соціальні феномени, що відображають істотні ознаки предмета дослідження, як типові, так і унікальні [12, с. 348].

Антропологи спостерігають спосіб життя, соціальні відносини й взаємодії, звичаї, традиції народів, племен, общин. Метод спостереження застосовується також соціологами, психологами, економістами, етнографами, політологами, культурологами, представниками суспільних наук. Спостереження сьогодні залишається основним методом

збору даних, який припускає збір первинної інформації та її реєстрацію; це уважний погляд на події, що відбуваються, їх правильне сприйняття й фіксація. Зрештою, не можна не згадати про метод візуальної антропології – відображення інформації у візуальних формах різноманітних культур за допомогою сучасних технічних засобів (кіно-, фото-, відеоапаратури, комп'ютерних технологій). Візуальна антропологія, завдання якої полягає в тому, щоб відобразити за допомогою сучасних засобів інформації реальний стан різноманітних культур, насамперед маловідомих і зникаючих, сприяє створенню більш повної й об'єктивної картини гуманітарного світового співтовариства [15]. Безсумнівно, розглянуті соціологічні методи дослідження, які носять емпіричний характер, можуть надати істотну допомогу у виявленні саме соціокультурної зумовленості права, розуміння його як явища, що є функцією суспільства. Антрополого-соціологічні методи аналізу права конкретизуються в методах і методиках соціальної феноменології, соціальної когнітивної психології, історичної антропології.

На основі сучасного рівня вивчення проблеми людини основні філософські й соціологічні постулати юридико-антропологічної науки уявляються нам у певному вигляді, про що вказано нижче.

Принцип людиноцентризму – визнання людини, а не норми, правового припису, суспільства чи держави, центром правової реальності, навколо потреб і системи комунікацій якої обертається світ правових явищ. Вираження й задоволення розумних потреб людини мають виступати основним критерієм оцінки ефективності дії права та діяльності держави. У цьому плані особливу значущість для юридичної антропології має розроблений П.М. Рабіновичем і його науковою школою потребовий підхід.

Буття людини в праві полягає в тому, що, крім традиційних суб'єктивних прав, юридичних обов'язків і законних інтересів, якими наділяються суб'єкти права та які конкретизуються в індивідуальних правових актах, людина з її почуттями, волею, свідомістю індивідуалізує себе в праві шляхом оцінки й легітимації правових норм, державної влади, правового порядку. У зв'язку із цим буття людини в праві є більш яскравим, різноманітним, багатим, ніж суто правові відносини та акти правової поведінки, які людині «пропонує» нормоцентристський підхід до права.

Ми відмежуємо цей термін від подібних йому термінів, таких як «суб'єктоцентризм» і «персоноцентризм». Усі вони однаковою мірою використовуються в дослідженнях із юридичної антропології, проте ми надаємо перевагу першому з них, оскільки поняття «суб'єкт» має широкую інтерпретацію в юриспруденції. Так, до суб'єктів належать як індивіди, так і їх об'єднання, яким юридична наука із часів римського права інколи невинновдано надає антропоморфні риси. Щоб уникнути антропоморфізму в розумінні суб'єкта, доцільно уточнити принцип антропоцентризму шляхом модифікації термінології. Поняття суб'єктоцентризму використовується для постановки в центр правової системи її інституційної основи – суб'єкта, а не норми права. Персоноцентризм, на нашу думку, децю звужує предмет юридичної антропології, оскільки якості суб'єкта, актора правового життя визнаються не за людиною як такою, а за особою («персона» – у перекладі з латини «маска»), тобто людиною, яка народилася не лише правоздатною, а й дієздатною. Однак юридична антропологія робить акцент саме на людині як центрі світу юридичних явищ.

У гуманітарній науці склалися дві світоглядні концепції буття й розвитку людини та суспільства: об'єктоцентристська та суб'єктоцентристська. У першій становлення людини в історії сприймається як складова частина природного історичного процесу, тобто як певна, можливо, навіть незначна функція еволюції самої Природи. У процесі еволюції поступово ускладнюється тілесна організація, мислення, почуття людини. На вищому етапі природної історії індивід розвиває свідомість, удосконалює логіку. Констатується, що у свідомості кожного окремого індивіда в знятому вигляді концентруються всі досягнення природи та всі до-

сягнення попередніх поколінь. Розум, з огляду на позиції об'єктоцентризму, є вищим досягненням природного історичного процесу та виник у результаті зовнішньої щодо людини причини (дух, суспільство, економічні відносини, насилля тощо). В ідеалістичній інтерпретації об'єктоцентризму, вершиною якої стала філософія Г.В.Ф. Гегеля, дух формується на завершальних етапах розгортання тілесних потенцій Природи та виконує функцію її раціональної самоорганізації й саморегуляції. Можна стверджувати, що апогеєм об'єктоцентризму в гуманітарному знанні стали теорії Ч. Дарвіна, а також матеріалістична діалектика в контексті обстоювання нею принципу історизму.

У межах суб'єктоцентристського світогляду історичне становлення людини пояснюється не об'єктивним характером розвитку світу, а постійним породженням і розвитком людського духу. Якщо об'єктоцентризм виникнення людини прив'язує до завершальної стадії розгортання об'єктивної реальності, то в суб'єктоцентризмі людина є його початком. Суб'єктоцентристський світогляд пояснює людську історію активністю людського духу, порядком внутрішньої свободи (М.О. Бердяєв [1, с. 47]).

Для юридичної антропології суб'єктоцентризм фактично є єдиним можливим варіантом пояснення правового буття. Суб'єктоцентристський світогляд пояснює світ з огляду на самого суб'єкта, що не є апіорно виписаним у межі законів необхідності, запропонованих об'єктивною логікою. Світоглядна концептуалізація суб'єктивного (навіть суб'єктивного) можлива не на раціональній, а на трансраціональній надчуттєвій основі [2, с. 181]. Людина не просто укорінена у світі, сам світ настільки ж укорінений у людині.

Продовжуючи міркування щодо принципу людиноцентризму, ми доходимо висновку, що вихідною точкою юридичної антропології має стати сучасне розуміння людської природи. Людина є різновидом живої матерії, здатної до мови й мислення, природа якої повністю проявляється лише в соціальній сфері, у процесі соціальної комунікації. Цей принцип передбачає обов'язкове виявлення й урахування людської природи, а також властивих їй духовних і соціальних якостей та властивостей. Людина як біологічний вид є динамічною й мінливою, лабільність її душевних якостей зумовлює різні динаміку та ступінь завершеності її складових елементів (від антропологічних даних до здатності мислити й здійснювати соціально значущі вчинки). Наприклад, процес дорослішання людини має відбиватись у праві у вигляді позитивної дискримінації неповнолітніх правопорушників з огляду на їх неповну фізіологічну зрілість і незавершену соціальну адаптацію.

Науковими підставами ідеї про людину як біосоціальну істоту є системи німецької класичної філософії. Однак класики філософії так і не змогли остаточно подолати дихотомію суб'єкта й об'єкта, тіла та душі, трансцендентного й іманентного. Розуміння людини є невіддільним не лише від розуміння її умов існування, буття та розвитку, а й від особливостей її біологічної, психічної, фізичної та духовної конституції. Тіло слугує вираженням сутності людської істоти, багато в чому зумовлюючи спосіб життя, самоідентифікації та самопрезентації, у тому числі в правовій сфері життя. Так, очевидно, і правові можливості, і рівень їх реалізації багато в чому залежать від стану здоров'я людини, а також від віку й статі.

Зазначимо, що ув'язка лише біологічного та соціального факторів не дає змогу комплексно пояснити природу людини й причини її правової поведінки. На цьому наголошував О.О. Пучков, звертаючи увагу також на психічні складники, фактори онтогенезу, культурологічні аспекти, нюанси конкретної індивідуальності [7, с. 136–137]. Вважаємо, що названий автор мав би піти далі та визнати, що не менш важливе значення має духовний аспект природи людини. Зазначимо, що, наприклад, для І. Канта людина – це триєдність людини, у якій є задатки тваринності людини як живої істоти, задатки людяності як істоти розумної та задатки особливості як істоти розумної й водночас доступної для осудності [5].

Вкажемо ще на одну особливість, яка має значення для юридико-антропологічного розуміння людини. Безперечно, спільною рисою людини як особливого виду є здатність до інваріантної, гнучкої поведінки, що у свою чергу пов'язується з людською здатністю до раціонального мислення, здатністю включатись у символічну комунікацію та рефлексувати з приводу своєї поведінки. Людські дії передбачають міжособистісні відносини, а отже, і комунікацію. Право пропонує межі для людських дій, відповідно, і межі для людської комунікації [3, с. 51]. У цьому сенсі право виступає як різновид упорядкування поведінки людини. Загалом для будь-якої біологічної й соціальної організації характерне управління. Воно є і всередині організму (внутрішнє управління), і всередині соціальної організації (зовнішнє управління). Засобами, що об'єднують ці два типи управління, виступають свідомість і психіка людини. Саме завдяки їм біоуправління поєднується із соціоуправлінням, при цьому чим більше друге відповідатиме першому, тим більш природним і ненасильницьким воно буде.

Зауважимо, що такі яскраво виражені антропні терміни, як «людина», а також «чоловік», «жінка», «дитина», практично не фігурують (за винятком конституційного права й права прав людини) у жодному з національних правових кодексів. Натомість використовуються такі «правові етикетки», як «особа», «контрагент», «позивач», «відповідач», «обвинувачений», «заявник» тощо, покликани позначати не людину як таку, а ту правову роль, яку вона відіграє на цей момент у соціальному житті. Юридична антропологія бачить у людині носія та основну мету права.

Людина та її «тілесність» має багато рис, особливостей і характеристик, які виступають внутрішніми факторами, що зумовлюють особистість, поведінку, організацію її власного життя. Такими внутрішніми факторами є мотивація, почуття, воля, темперамент, світогляд, настанови. Людина, реалізуючи іманентно притаманну їй активність, свідомо чи мимоволі демонструє своєрідний «генетичний зв'язок» біологічного й соціального начал. Підтвердження цього ми бачимо в праці П.О. Сорокіна «Соціологія революції». У ній автор, аналізуючи причини революцій, уперше у світовій науці з усією глибиною виявляє приховані мотиви соціальних революцій. Зокрема, причину революцій (а нам такий аналіз цікавий тому, що революції – завжди найвищий пік активності людей, метою якої є встановлення більшої свободи) П.О. Сорокін бачить у «збільшенні пригнічених базових інстинктів більшості населення, а також неможливості навіть мінімального їх задоволення» [10, с. 278].

Генотип, анатомо-фізіологічні особливості й біологічні інстинкти людини змінюються під впливом природних факторів, певного соціального середовища, різноманітних відносин, що існують у суспільстві. Однак різні природні здатності людей, особливо мікросередовища, тощо зумовлюють вибірковість у засвоєнні соціального досвіду, відмінності в способах поведінки в однакових ситуаціях. Тілесно-чуттєве життя людини є найважливішим елементом її поведінки. Ця обставина має враховуватись у юридичній антропології.

Принцип зв'язку індивідуального й соціального допомагає розкрити тенденції гармонізації індивідуальної та суспільної життєдіяльності. У такому плані важлива методологічна роль цього принципу полягає в обґрунтуванні правомірності виділення індивідуальної форми буття із сукупності всіх суспільних відносин. Глибинна сутність цього принципу втілюється в тому, що рівень розвитку індивідів визначається не лише досягнутим рівнем розвитку продуктивних сил у конкретному суспільстві, а й тим місцем, яке посідає індивід у системі суспільних відносин.

Методологічна роль принципу зв'язку матеріального та духовного полягає в тому, що юридична антропологія має розглядати свій предмет у контексті взаємовпливу духовних і матеріальних елементів, у контексті того, як право, закони, юридична практика, що є явищами духовними, через раціональну, унормовану діяльність людини знаходять матеріальне втілення.

Зазначимо, що діалектичні принципи зв'язку матеріального й духовного, індивідуального та суспільного мають велике методологічне навантаження задля подолання односторонності деяких усталених правових парадигм минулого, зокрема й вульгарного економізму, соціологізму або наївного натуралізму, в основі яких лежала абсолютизація певної сторони правового життя (економіки, прав людини, інтересів суспільства тощо). Зокрема, вони дають можливість гармонізувати теорію правових відносин і теорію прав людини, ідеї психологізму й суспільного інтересу в праві.

Класовий підхід є певною мірою скомпрометованим крахом проекту марксистського соціалізму, проте не будемо забувати, що не К. Маркс і його послідовники винайшли цей методологічний принцип соціальної стратифікації (поняття класу ввели й широко використовували французькі історики О. Тьєррі та Ф. Гізо, англійські економісти Д. Рікардо та А. Сміт). Вважаємо, що класовий принцип є одним із приватних випадків більш широкого принципу соціальної стратифікації. Він означає, що, по-перше, у суспільстві поряд із класами й відносинами власності важливе місце належить статусу, владі; по-друге, суспільство постає як сукупність соціальних статусів, соціальних ролей і позицій. Кожне суспільство є за своєю природою культурно й етнічно неоднорідним, гетерогенним. Однак ця неоднорідність не всюди є однаковою. Феномен неоднорідності суспільства характеризують дві особливості: 1) диференціація суспільства на різні статеві, вікові, мовні, релігійні, етнічні, расові, політичні, ідеологічні та інші спільноти; 2) інституціоналізація процесу їх соціальної взаємодії, яка відбувається на рівні еліт цих спільнот. Не особисті якості людей, а володіння статусом, належність до певної спільноти, соціальної групи роблять людей соціально нерівними, надають їм соціальні якості, оскільки соціальні відносини, маючи в основі духовні та економічні відносини, не зводяться до них, а включають у себе всю сукупність ідеологічних, політичних і правових відносин. Останні мають на меті закріпити й відтворити систему соціальних відносин.

Таким чином, у юридичній науці принцип стратифікації означає визнання того, що принцип юридичної рівності в базових правах людини має доповнюватися специфікою правового статусу кожної із цих спільнот. Отже, принцип стратифікації як методологічний виконує найважливішу пізнавальну роль, пов'язану з вивченням особистості з огляду не лише на окремого індивіда та його поведінку, а й на форми соціальної діяльності та форми регламентації соціальних відносин, властивих суспільній системі в цілому.

Література

- Бердяев Н.А. Смысл истории: опыт философии человеческой судьбы / Н.А. Бердяев. – 2-е изд. – Париж : YMCA-Press, 1969. – 269 с.
- Букреев В.И. Этика права. От истоков этики права к мировоззрению : [учеб. пособие] / В.И. Букреев, И.Н. Римская. – М. : Юрайт, 1999. – 336 с.
- Ван Хоек М. Право как коммуникация / М. Ван Хоек ; пер. с англ. А.В. Полякова // Известия высших учебных заведений. Серия «Правоведение». – 2006. – № 2. – С. 44–54.
- Добреньков В.И. Социальная антропология / В.И. Добреньков, А.И. Кравченко. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 688 с.
- Кант И. Об изначально злом в человеческой природе / И. Кант // Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант. – М. : Мысль, 1963–1966. – Т. 4. – Ч. 2. – 1965. – С. 5–57.
- Ким Д.В. Ситуационный подход как метод научного познания / Д.В. Ким // Российская юридическая наука: состояние, проблемы, перспективы : матер. Всерос. науч.-практ. конф., посвященной 45-летию юридического образования на Алтае / под ред. В.Я. Музюкина, Е.С. Аничкина. – Барнаул : Изд-во Алтайского ун-та, 2009. – С. 32.
- Пучков О.А. Юридическая антропология и развитие науки о государстве и праве : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / О.А. Пучков ; Уральская гос. юрид. академия. – Екатеринбург, 2001. – 502 с.
- Семенова В.В. Качественные методы: введение в гуманистическую социологию : [учеб. пособие] / В.В. Семенова. – М. : Добросвет, 1998. – 289 с.
- Солодухо Н.М. Методология ситуационного подхода в научном познании / Н.М. Солодухо // Фундаментальные исследования. – 2005. – № 8. – С. 85–87.
- Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество / П.А. Сорокин ; пер. с англ. под общ. ред. А.Ю. Соколова. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
- Социальная антропология права современного общества / [Н.В. Разуваев, Л.А. Харитонов, А.Э. Черноков] ; под ред. И.Л. Честнова. – СПб. : Знание ; ИВСЭЭП, 2006. – 245 с.
- Социологическая энциклопедия : в 2 т. / под ред. Г.Ю. Семигина, В.Н. Иванова. – М. : Мысль, 2003. – Т. 1. – 2003. – 694 с.
- Страусс А. Основы качественного исследования: обоснованная теория, процедуры и техники / А. Страусс, Дж. Корбин. – пер. с англ. – М. : УРСС, 2001. – 256 с.
- Тишков В.А. Реквием по этносу: исследование по социально-культурной антропологии / В.А. Тишков. – М. : Наука, 2003. – 543 с.
- Hockings P. Principles of Visual Anthropology / P. Hockings. – Hague : Mouton Publishers, 1975. – 562 p.

Анотація

Завальнюк В. В. Філософські та соціологічні складники юридичної антропології. – Стаття.

Статтю присвячено дослідженню філософських і соціологічних складників юридичної антропології. Визначено евристичний потенціал якісних методів дослідження та ситуаційного підходу щодо юридичної науки. Відзначено, що на сучасному етапі розвитку юридичної антропології особливого значення набувають такі філософські й соціологічні принципи-постулати юридико-антропологічної науки, як принцип людиноцентризму, принцип зв'язку матеріального та соціального, принцип зв'язку матеріального й духовного, принцип соціальної стратифікації тощо.

Ключові слова: юридична наука, антропология, юридична антропология, ситуаційний підхід, класовий підхід, соціальна стратифікація, людиноцентризм.

Аннотация

Завальнюк В. В. Философские и социологические составляющие юридической антропологии. – Статья.

Статья посвящена исследованию философских и социологических составляющих юридической антропологии. Определен эвристический потенциал качественных методов исследования и ситуационного подхода относительно юридической науки. Отмечено, что на современном этапе развития юридической антропологии особое значение приобретают такие философские и социологические принципы-постулаты юридико-антропологической науки, как принцип человекоцентризма, принцип связи индивидуального и социального, принцип связи материального и духовного, принцип социальной стратификации.

Ключевые слова: юридическая наука, антропология, юридическая антропология, ситуационный подход, классовый подход, социальная стратификация, человекоцентризм.

Summary

Zavalniuk V. V. Philosophical and sociological components of legal anthropology. – Article.

The article studies the philosophical and sociological components of legal anthropology. Determined heuristic potential of qualitative research methods and situational approach regarding legal science. It is noted that at the present stage of legal anthropology special weight gain such philosophical and sociological principles, postulates legal and anthropological sciences, such as: the principle of human centrism, the principle of individual and social communication, principles of communication material and spiritual principle of social stratification more.

Key words: jurisprudence, anthropology, legal anthropology, situational approach, class approach, social stratification.